

בג"ץ הוא האחרון בשורה של בתי משפט שנאלצו לקבוע את גורלם

מטורקיה ועד ברזיל, ניסיונות ברחבי העולם להחליש את בתי המשפט מאפיינים דמוקרטיות במצוקה. חוקרים סבורים שהאופן שבו תגיב מערכת המשפט בישראל יאפשר להעריך כמה נזק נגרם

מחאה נגד אורבן בבודפשט, בשנה שעברה. בית המשפט בהונגריה היה אמצעי הריסון היחיד על הרשות המבצעת צילום: מרטון מנוס/ריוטוס

והתנהג בכוחנות.

הדיון בבג"ץ בעתירות נגד ביטול עילת הסבירות אמור להתקיים כ-12 בספטמבר, כש לראשונה יתנהל הדיון בהרכב מלא של 15 שופטי בית המשׁ פט העליון. לדברי דיסקון, רצוי שבית המשפט ״ישקול בוהירות כל עימות חזיתי״ עם הממשלה. ״בישראל נהנה כיום בית המשׁ מצד הציבור״, היא מסבירה, ומוסיפה כי ״אם בג״ץ ינקוט גי״ שה מאופקת, ייתכן שועם הימין יתפוגג, והוא יצליח לעקוף את ביטול עילת הסבירות בכוא העת. לחיות כדי לראות עוד יום, אפשר לומר״.

ואולם, באוקטובר, צפויות לפרוש הנשיאה אסתר חיות והשופטת ענת ברון, הנחשבות לליברליות. אם הממשלה תמׁ שיך בתוכניותיה להשיג שליטה נוספת במינוי השופטים – ובמׁ קרטיים של בולסונרו, שהפסיד בבחירות. בעוד שרבים משבחים את מוראיס, ורואים בו מושיע הדמוקרטיה הצעירה, אחרים דיסקון, ״היו עימות או ציות״.

הפגנה נגד איסור הפלות בפולין, בינוי צילום: קספר פפמל/ויטוס

מועד על מנת לרסנו. אך היו שופטים שתקפו בפומבי את הצעדים, ווכו לתמיכה מצד הציבור ומפלגות האופוזיציה. אלה ארגנו הפגנות המוניות ופנו לאיתוד האירופי לעזרה. בחודש יוני פסק בית הדין האירופי לצדק כי צמצום עצי מאותה של מערכת המשפט של פולין מפר את חוקי האיחוד. בינתיים, המחאה נגד הממשלה נמשכת, ומסתמן כי לאופוזיציה יש סיכוי לנצח בבחירות שיתׁ קיימו בסתיו הקרוב. ״אני יודעת שאנשים רוצים לדעת אם ״אנח״ נו כבר שם״, אומרת שפלי על השקיעה הדמוקרטית בפולין, ״אבל זה עדיין לא ברור״.

הממשלה בהודו שוחקת

את עצמאותו של בית

המשפט מאז שבלם שינוי

בהליך מינוי השופטים

בדומה לפולין, גם בהודו נמשכים מאמצי ממשלת הימין להשתלט על מערכת המשפט.

הסמכות למנות שופטים חדשים לבית המשפט העליון היתה נתונה משנות ה-90 של המאה הקודמת לעמיתיהם השופטים. אך ב-2015 החל ראש הממשלה נרנדרה מודי, יחד עם מפלגתו ההינדית הלאומית, לשנות את החוקה כך שהוא יוכל להשפיע על תהליך המינוי.

באותה שנה, כשבית המשפט העליון של הודו נדרש לפסוק בעניין – כפי שבג״ץ בישראל נדרש לעשות כעת – הוא פסל את התיקון. ואולם, מאז ממשיכה ממשלת מודי לשחוק בהדרגה את עצמאות המער־

כת המשפטית, ולהטות אותה לכיוונה. לדברי הסוציולוגית ננדיני סונדאר מאוניברסיטת דלהי, הדבר נעשה על ידי סי־ רונה לקבל חלק מהמינויים, או בוירו קידומם של שופטים המועילים לה.

סונדאר מוסיפה כי בית המשפט ממשיך לקבל החלטות פרוגרסיביות בנושאים כמו שוויון מגדרי ומיני גם כיום. אך לצד זאת, לדבריה, הוא מאשר הרשעות של מבקרי הממשלה, נוטה לפסוק לטובת מודי ומי פלגתו, ואפילו מסרב לבחון ״עתירות נגד חוקים המשכתבים עקרונות מהותיים של החוקה״, כדברי סונדאר.

בראיון שהעניקה לאחרונה אמרה סונדאר כי התנהלות זאת מאפשרת למודי ״להטיל חלק מהאשם למעשיו על בית המ־שפט״. כדוגמה היא הוסיפה כי ״אם אתה הורס מסגד מוסלמי כדי להקים תחנתו מקדש הינדי, אתה יכול לומר שבית המשפט נתן לכך את ברכתו״. עם זאת, מסייגת סונדאר, שליטתו של מודי בבתי המשפט אינה מלאה: ״בבחירות הבאות נדע אם המי־דינה הצילה את עצמה״.

מערכת המשפט של ברזיל ניצבה בפני איום ממשי לעצ־ מאותה, אך הצליחה להיחלץ ממנו. הנשיא לשעבר, ז׳איר בולסונרו, החל לתקוף את בית המשפט העליון לאחר שפסק נגדו בכמה מקרים. באוגוסט 2021 הוא אף ביקש מהסנאט להדיח את אחד משופטיו, אלש־ נדרה דה מוראיס. וכעבור חודש, הכריו בולסונרו בנאום מתלהם שנשא בפני יותר ממאה אלף מפגינים, שלא יציית לפסיקו־ תיו של דה מוראיס. המון אדם התקהל ליד בית המשפט ואיים לפרוץ אליו.

תחילה, אימץ בית המשפט גישה שאותה מכנה יניב רוונאי, מרצה באוניברסיטת רייכמן, ״עסקים כרגיל״: לא להתעמת ישירות עם הממשלה, אך גם לא להיכנע לדרישותיה. אך

בסיבוב השני של בחירות 2022

ניו יורק טיימס

כשבג״ץ הודיע לפני כשבור עיים כי ידון בחוק שמבטל את עילת הסבירות, הוא הציב את עצמו בפני דילמה קשה: האם הוא יבחר בעימות חזיתי עם הממשלה ויבטל את החוק? או שמא יפסוק באופן שעוקף את המטבר החוקתי?

בעשורים האחרונים, ני־סיונות שונים בעולם להחליש את בתי המשפט היו סימן ההיכר של דמוקרטיות במצוקה. למשל, ניסיונות לפגוע בעצ־מאות הרשות השופטת ברוסיה, ונצואלה וטורקיה היו צעד מר־קדם ומשמעותי בדרך לשלטון מפלגה יחידה.

ואולם, ביטול עילת הסבי־רות בישראל לאו דווקא יוביל לקריסת הדמוקרטיה. לעת עתה, הוא דומה יותר לתמרור אזהרה אדום כוהק. האופן שבו תגיב מערכת המשפט יאפשר להעריך כמה נזק נגרם.

״כיצד ניתן לקבוע אם בתי משפט יכולים לשוב מסף ההתהום?״ תוהה רולדינד דיסקון, פרופ׳ למשפט מאוניברסיטת ניו סאות ויילס שבאוסטרליה, ומסבירה: ״התשובה לכך היא שילוב של מיומנויות והתנהגות אסטרטגית של בית המשפט, לצד התמיכה שהוא זוכה לה מצד החברה, המוסדות והאלי־טות״. עוד קובעת דיקסון: ״אם בית המשפט ניצב לבדו, יהיה לו קשה מאוד לנצח״. קימב־רלי ליין שפלי, סוציולוגית מאוניברסיטת פרינסטון, מוסי־פה כי מהרגע שבו עצמאות של מערכת משפטית סופגת מכה, המעבר לשלטון אוטוקרטי עלול להיות מהיר.

הונגריה הפכה לדמוקרטיה כ-1989, עם היחלשותה של ברית המועצות במזרח אירופה. בית המשפט החוקתי החדש שלה היה הבלם העיקרי של בית הפרלמנט היחיד ושל ראש הממשלה. בשנת 2010 ניצח ויקטור אורבן בבחירות לפר־למנט ברוב מוחץ והפך לראש הממשלה. מפלגתו ניצלה את הרוב שזכתה לו לביצוע שינויים בחוקה, כולל צמצום סמכויותיו של בית המשפט העליון ויכול־תו לבטל חוקים. הממשלה גם הגדילה את מספר השופטים, והעבירה את האחריות למינוים לידי הפרלמנט.

רוב דחוק בבית המשפט ני־סה לעמוד בפרץ, למשל, על ידי ביטול החוק לרישום מצביעים שהשקשה על מצביעים שביקשו להשתתף בבחירות. אך אורבן ומפלגתו תיקנו את החוקה פעם נוספת כדי לבטל החלטות אחרות של בית המשפט. כך עלה בידם להשתלט על מועצת ההתקשורת הלאומית, על ועדת הבחירות ועל מוסדות חינויים נוספים. ״כשאורבן הציג שוב את מועמדותו במערכת הבחי־רות של 2014, הכל כבר נגמר״, אומרת פרופסור שפלי, ״הוא כבר השתלט על הכל״.

רבים ראו בשופט שנלחם בבולסונרו מושיע הדמוקרטיה, אך אחרים טוענים שהרחיק לכת

השתלשלות האירועים בהונגריה, שכללה שינויים מהירים במבנה הרשות השופ־טת, עוררה חששות בישראל, שגם בה מהווים בתי המשפט אחד מאמצעי הריסון הבודדים של הרשות המבצעת. בנוסף, בניגוד להונגריה, לישראל אין חוקה – כך שראש הממשלה בנימין נתניהו וקוק לרוב פשוט בלבד כדי לשנות את חוקי היסוד של המדינה.

במדינות אחרות, ההידרד־רות היתה איטית יותר. לעתים, השינויים שנועדו לפגוע במ־ערכת המשפט היו כה קטנים, שבתחילה הם לא נראו חריגים. בפולין, למשל, לאחר ניצחון מפלגת החוק והצדק הימנית בבחירות לנשיאות וקבלת רוב בפרלמנט כ-2015, עוגנה בחוק פרישתם של שופטים בערכאות נמוכות בגיל 65. הממשלה גם השתלטה על הגוף העצמאי שממנה את השופטים, והקימה ועדה חדשה לענישת שופטים, שהטילה סנקציות על יותר מאלף מהם.

בית הדין החוקתי של פולין

לא פסל את השינויים הללו, שכן הממשלה פעלה מבעוד